دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهاده‌ها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فنـاوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

دانشگاه خوارزمی

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

گروه آموزشی روابط بین الملل

پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته روابط بین الملل

بررسی سیاست خارجی پیامبر(ص) از دید گاه فقه روابط بین الملل

استاد راهنما:

دکتر ارسلان قربانی شیخ نشین

استاد مشاور:

دکتر سید علی منوّری

دانشجو:

محمدعلی نعماء

شهریور۹۸

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

تقدیم به خانواده ام

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهاده‌ها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

بدون تردید این رساله را وامدار مساعدت اساتید بزرگواری می دانم که در طول این پژوهش از نظرات راهگشای آن ها بهره برده ام و در اینجا لازم می دانم از آن ها تشکر نمایم.

از راهنمایی استادانه و زحمات دلسوزانه جناب آقای دکتر قربانی ودیدگاه های محقّقانه جناب آقای دکتر منوّری وهمینطور داور ارجمند جناب آقای دکتر مدرّس و کلیه عزیزانی که در زمینه سامان یافتن این پایان نامه کمک کردند، تشکر می کنم.

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

چکیده

هر یک از نظریه های موجود در روابط بین الملل بر اصول هستی شناسی، معرفت شناسی و روش شناسی خاص خود مبتنی بوده و با دیدگاه مخصوص به خود نظام بین الملل را مورد مطالعه قرار می دهند. این تمایز ها وتفاوت های مبنایی-که تفاوت‌های فرانظری خوانده می شوند- اساس تفکیک نظریه ها از یکدیگر است. پردازش یک نظریهٔ اسلامی در روابط بین الملل نیز، ابتدائاً مستلزم ارائه مبانی فرا نظری آن در عرصهٔ روابط بین‌الملل است؛ بدین معنا که فلسفهٔ اسلامی با نقد مبانی هستی شناسانه، معرفت شناسانه و روش شناسانهٔ نظریه های موجود، نقص آن ها را بیان و مبانی فرانظری خود را جایگزین می کند. در میان شاخه های مختلف علوم اسلامی، «علم فقه» متولی ارائه و بیان قواعد و اصول عملی حاکم بر روابط انسانی است؛ و از آنجا که عرصهٔ روابط بین الملل نیز، عرصهٔ تعامل ها و کنش ها و واکنش هاست، به کارگیری علم فقه در این عرصه کاربردی ویژه می‌یابد. نظریهٔ فقهی روابط بین الملل نیز به نوبهٔ خود ارتباطی مستقیم و تنگاتنگ با سنّت و سیرهٔ سیاست خارجی پیامبر اکرم(ص) داشته و سیاست خارجی ایشان پایه و ریشه فقه روابط بین الملل محسوب می‌شود. این نوشتار در جهت روشن ساختن این پیوستگی، سیاست خارجی ایشان را به عنوان مطالعه موردی مورد مطالعه قرار می دهد.

واژگان کلیدی: فرانظریه های روابط بین الملل، فرانظریه اسلامی روابط بین الملل، نظریه فقهی روابط بین الملل، سیاست خارجی پیامبر اکرم(ص).

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات پژوهش

۱. بیان مسأله..... ۱

۲. پیشینهٔ تحقیق..... ۴

۳. هدف تحقیق..... ۵

۴. سؤال اصلی..... ۵

۵. سؤالات فرعی..... ۵

۶. فرضیه..... ۶

۷. ضرورت تحقیق..... ۶

۸. روش تحقیق..... ۷

۹. سازماندهی تحقیق..... ۷

فصل دوم: فرانظریه وفرا نظریه پردازی در روابط بین الملل

۱. شناخت فرانظریه..... ۸

۱-۱. معنا ومفهوم فرانظریه..... ۸

۱-۲. فرانظریه پردازی..... ۱۰

۱-۳. ابعاد فرانظریه..... ۱۳

۱-۳-۱. هستی شناسی..... ۱۳

۱-۳-۲. معرفت شناسی..... ۱۵

۱-۳-۳. روش شناسی..... ۱۶

۱-۴. سیرفرانظریه پردازی در روابط بین الملل..... ۱۸

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فنـاوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

۲. فرانظریه های مختلف روابط بین الملل..... ۲۲
۱-۲. اثبات گرایی..... ۲۲
۱-۱-۲. اصول اثبات گرایی..... ۲۳
۱-۱-۱-۲. طبیعت باوری..... ۲۴
۲-۱-۱-۲. عینیت باوری..... ۲۵
۳-۱-۱-۲. تجربه باوری..... ۲۶
۴-۱-۱-۲. رفتارگرایی..... ۲۶
نقد وارزیابی..... ۲۷
۲-۲. عقل گرایی..... ۲۸
نقد وارزیابی..... ۳۰
۳-۲. عمل گرایی..... ۳۱
نقد وارزیابی..... ۳۲
۴-۲. تفسیرگرایی..... ۳۳
نقد وارزیابی..... ۳۵
۵-۲. انتقادی..... ۳۶
نقد وارزیابی..... ۳۹

فصل سوم: فرانظریه اسلامی روابط بین الملل

۱. مباحث مقدماتی..... ۴۰
۱-۱. دین وروابط بین الملل..... ۴۰
۲-۱-۱. معنا ومفهوم دین..... ۴۰
۳-۱-۱. نقش دین درجوامع بشری..... ۴۱

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فنـاوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

۴-۱-۱. جایگاه دین در روابط بین الملل..... ۴۲

۱-۴-۱-۱. نادیده گرفته شدن نقش دین در روابط بین الملل..... ۴۳

۲-۴-۱-۱. بازگشت مجدد دین به عرصه مطالعات روابط بین الملل..... ۴۶

۵-۱-۱. تأثیر اسلام بر روابط بین الملل..... ۴۹

۲. مبانی فرانظری رویکرد اسلامی به روابط بین الملل..... ۵۰

۱-۲. هستی شناسی..... ۵۰

۱-۱-۲. انسان شناسی..... ۵۳

۲-۱-۲. تعامل ساختار وکارگزار..... ۵۵

۲-۲. شناخت شناسی..... ۵۸

۱-۲-۲. تاریخچه..... ۵۸

۲-۲-۲. مفهوم وامکان شناخت..... ۵۹

۳-۲-۲. متعلق شناخت..... ۶۰

۴-۲-۲. انواع شناخت..... ۶۲

۵-۲-۲. ملاک صدق وکذب شناخت..... ۶۴

۳-۲. روش شناسی..... ۶۶

فصل چهارم: نظریهٔ فقهی روابط بین الملل

۱. مباحث مقدماتی..... ۷۰

۱-۱. مفهوم فقه روابط بین الملل..... ۷۰

۲-۱. ماهیت نظریهٔ فقهی روابط بین الملل..... ۷۱

۳-۱. گسترهٔ نظریهٔ فقهی روابط بین الملل..... ۷۲

۲. موضوعات فقه روابط بین الملل..... ۷۲

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

۱-۲. صلح..... ۷۲

۱-۱-۲. ادلّه نظریه صلح..... ۷۴

۲-۲. معاهدات وقراردادها..... ۸۲

۱-۲-۲. تعریف قرارداد..... ۸۲

۲-۲-۲. جایگاه قرارداد در روابط بین الملل از دیدگاه اسلام..... ۸۳

۳-۲-۲. قواعد فقهی حاکم بر معاهدات..... ۸۵

۱-۳-۲-۲. اصل وفای به عهد وقاعدهٔ لزوم..... ۸۵

۲-۳-۲-۲. قاعدهٔ نفی سبیل..... ۸۹

۴-۲-۲. شروط صحّت معاهدات بین المللی..... ۹۱

۵-۲-۲. انواع معاهدات بین الملل در اسلام..... ۹۳

۱-۵-۲-۲. قرارداد ذمّه..... ۹۳

۲-۵-۲-۲. قرارداد استیمان(پناهندگی)..... ۹۹

۳-۵-۲-۲. قرارداد هُدنه(آتش بس)..... ۱۰۱

۴-۵-۲-۲. قرارداد حکمیّت ومیانجیگری..... ۱۰۲

۳-۲. روابط اقتصادی وبازرگانی..... ۱۰۵

۱-۳-۲. اقسام روابط اقتصادی ومعاملات با کفّار..... ۱۰۵

۱-۱-۳-۲. روابط اقتصادی مباح با کفّار..... ۱۰۵

۲-۱-۳-۲. روابط اقتصادی شایسته با کفّار..... ۱۰۶

۳-۱-۳-۲. روابط اقتصادی حرام و منکَر با کفّار..... ۱۰۷

۴-۲. جنگ وجهاد..... ۱۱۰

۱-۴-۲. ادلّه نظریه جهاد..... ۱۱۲

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهاده‌ها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

۲-۴-۲. ملاک جنگ وجهاد.....۱۱۵

فصل پنجم: روابط خارجی در حکومت پیامبر(ص)

۱. مفهوم سیاست خارجی.....۱۱۸

۲. شکل گیری دولت اسلامی در مدینه.....۱۱۹

۱-۲. منشور دینی- سیاسی مدینه.....۱۲۰

۳. اصول حاکم برسیاست خارجی پیامبر(ص).....۱۲۳

۱-۳. اصل دعوت.....۱۲۳

۲-۳. اصل التزام به تعهدات و پیمان های بین المللی.....۱۲۵

۳-۳. اصل نفی سبیل.....۱۲۶

۴-۳. اصل تألیف قلوب.....۱۲۷

۵-۳. اصل همزیستی مسالمت آمیز.....۱۲۸

۴. سیاست خارجی دولت پیامبر(ص).....۱۲۹

۱-۴. مقدّمات شکل گیری سیاست خارجی دولت پیامبر(ص).....۱۲۹

۲-۴. اقدامات منطقه ای.....۱۳۲

۳-۴. اقدامات فرامنطقه ای.....۱۳۹

۵. حقوق اقلیّت ها در دولت پیامبر(ص).....۱۴۳

۶. جنگ وجهاد درسیره پیامبر(ص).....۱۴۸

نتیجه گیری.....۱۵۱

منابع.....۱۵۲

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فنـاوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

فصل اول: کلیات پژوهش

۱. بیان مسأله

علم و دانش روابط بین الملل و نظریه هایی که در ذیل این رشته و دانش تعریف و توضیح داده می شوند، تدوین وتکوین یافته محافل و مراکز علمی و دانشگاهی در آمریکاست؛ به گونه‌ای که سهم سایر کشورها و ملّت ها در تأسیس، تدوین و تکامل این علم بسیار ناچیز بوده است. حتی محافل علمی اروپایی به جز ارائه و تأسیس مکتب انگلیسی(در بریتانیا)، نقش چندانی در توسعه و گسترش این علم نداشته‌اند.

در جای خود توضیح داده خواهد شد که برخلاف باور اثبات گرایی، نظریه های روابط بین الملل در بافتار ها، ساختارها و پیش زمینه های فرهنگی و هویّتی خاص خود ساخته و پرداخته می شوند، لذا تأسیس و تکامل نظریه های موجود در روابط بین الملل، سرشار از عقیده جهان‌بینی، باور و نوع فرهنگ پذیرفته شده در جوامع غربی و مخصوصاً آمریکاست.

اعتقاد به ماهیّت زمینه پرورده و هدفمند نظریه های روابط بین الملل، بیانگر این نکته است که این نظریه ها راه حلّ چگونگی برون رفت از مشکلات و مسائلی را ارائه می دهند که نظریه پرداز و جامعه او با آن روبرو بوده اند و بر طبق همان هم راه حل ها و توصیه ها و تجویز های عملی را برای رهایی از آن مشکلات ارائه کرده اند. از این رو باید گفت که میان اعتقاد، فرهنگ، باور، زمینهٔ ذهنی و نوع نگرش نظریه پرداز و نظریه ای که ارائه می کند، رابطه ای تنگاتنگ وجود دارد؛ بدین معنا که ماهیّت هر نظریه وابسته به خصوصیات وپیش زمینهٔ ذهنی نظریه پرداز آن ، و راه حلّی مخصوص برای حلّ مشکل جامعه اوست.

بر اساس زمینه مندی، هدفمندی و فرهنگ پروردگی نظریه های روابط بین الملل، نباید انتظار داشت که آن ها همهٔ آرمان‌ها و آمال بشر را منعکس سازند و برای همه مشکلات جوامع بشری راه حل ارائه دهند؛ بلکه به دلیل زمینه پروردگی و هدفمندی این نظریه ها، به کار گیری آن ها برای غیر جوامعی که درآن ساخته و پرداخته شده است، محدودیّت مضاعف دارد. همچنین نباید توقّع داشت که آماج و اهداف همه کشورها و جوامع به یک میزان در این نظریه ها بازتاب یابد و برای مشکلات آن ها راه حل ارائه شده باشد، بلکه نظریه های روابط بین الملل به طور گزینشی عمل کرده و اهداف و مسائل خاصی را منعکس می سازند که لزوماً فراگیر و جهانشمول نمی‌باشد.

با تأمّل در نظریه های روابط بین الملل و با نگاهی دقیق‌تر و عمیق‌تر به ماهیّات آن ها باید گفت که هر یک از نظریه های روابط بین الملل، بر مبانی فلسفی و نوع جهانبینی خاصی ابتناء یافته اند و بر همان اساس هم، از دیگر نظریه ها تمایز می یابند. این نحوه نگرش به نظر و نظریه علاوه بر این که کمک می کند تا مبانی معرفتی و هستی

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فنـاوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

شناختی و روش شناختی نظریه های موجود خوب شناخته شوند، ابزاری بسیار ارزشمند را ارائه می دهد تا بر مبنای آن، امکان گسترش و نقد نظریه های روابط بین الملل و موضوعات آن فراهم شده و زمینه ارائه نظریه بومی و متناسب با جامعه خود فراهم آید.

نکته دیگر اینکه درک و فهم نظریه های روابط بین الملل مستلزم و نیازمند خوانش و دانش انتقادی است، به گونه ای که باید در هر دو سطح تدوین و توجیه، به اهداف و عواقب آن اندیشید و به نقل و تقلید صرف از آن ها نپرداخت؛ البته ناگفته پیداست که خوانش انتقادی نظریه‌های موجود مستلزم و ملازم با نقد فرانظری و فلسفی و مبنایی آن نظریه‌ها است. لذا اگر هدف آن است که نظریه ای متناسب با فرهنگ، جهان بینی و اعتقاد اسلامی و ایرانی تدوین شود، باید نخست نقص، ناکارآمدی و خلل موجود در مبانی فلسفی نظریه های موجود روابط بین الملل مستدلاً و مستنداً شناخته شود و سپس به فرانظریه و نظریهٔ جایگزین اقدام شود.

یکی از دانش‌ها و ابزارهایی که به خوانش انتقادی از نظریه ها و فرا نظریه های موجود روابط بین الملل می پردازد، آموزه‌های ادیان به طور عام، وآموزه های دین اسلام به طور خاص است؛ به نحوی که آموزه‌های اسلامی با ارائه هستی شناسی، معرفت شناسی، روش شناسی و نیز انسان شناسی خاصّ خود در قالب فلسفه اسلامی، به نقد این مبانی در فرانظریه های مختلف پرداخته و فرا نظریه، و متعاقب آن، نظریه اسلامی خود را جایگزین می‌کند.

عواملی از جمله تلقّی دین به عنوان یک امر شخصی و حالت درونی، سکولاریسم، مدرنیزاسیون، غلبه پارادایم اثبات گرایی و رفتار گرایی و نیز نظریه واقع‌گرایی در روابط بین الملل، از موجباتی بودند که نگرش دینی به روابط بین الملل را به حاشیه رانده و موجب غفلت از دین در عرصه روابط بین‌الملل شدند؛ امّا در آغازین سال های هزاره سوم، بر اثر پدیداری تحولات عملی و نظری در سیاست جهان، تقاضا و تمنّا برای مساهمت بیشتر نظریه های انتقادیِ دینی و اسلامی در عرصه روابط بین الملل و در چارچوب طرح کلّی اسلامی سازی دانش، رو به فزونی نهاد. عواملی از جمله ناکامی مدرنیته و عدم تحقق وعده‌های آن به ویژه در کشورهای اسلامی، ناکامی دولت مدرن سکولار در تأمین دموکراسی و توسعه سیاسی در جهان اسلام، زیر سوال رفتن ماهیّت سکولار دانش روابط بین‌الملل و چرخش انتقادی و فرهنگی در رشته روابط بین الملل، موجب تقویت گرایش به دین اسلام برای نظریه پردازی در روابط بین الملل شده است.

نکته شایان ذکر در خصوص وجه انتقادی نظریه اسلامی روابط بین الملل این است که با وجود برخی نقاط مشترک بین نظریه انتقادی و نظریه اسلامی روابط بین الملل، این دو گفتمان مستقل از یکدیگر و دارای مبانی جدای از هم هستند؛ به طوری که مفاهیم مشترک در آن دو نمی‌توانند جز در لفظ، اشتراک ماهوی داشته باشند. عواملی چون تقدم فطرت بر غریزه، دین محوری و شرع محور بودن در ساخت معنایی نظریه اسلامی هم در

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

توصیف منطق روابط بین الملل و هم در راه حل تجویزی مطلوب معطوف به آسیب شناسی این عرصه، در مجموع با وجود شباهت های لفظی، موجب افتراق حقیقی این گفتمان، با گفتمان انتقادی شده است؛ لذا نگرش انتقادی روابط بین الملل اسلامی، یک نگرش انتقادی خاص خود است.

از سوی دیگر، با شکل گیری و تثبیت فرانظریه اسلامی روابط بین الملل، روش‌ها و ابزارهای متفاوت و متنوّعی در چارچوب رشته های اسلامی برای ارائه یک نظریه اسلامی روابط بین الملل موجود می شود؛ به طوری که می‌توان از روابط بین الملل های مضاف اسلامی برای نظریه اسلامی روابط بین‌الملل بهره برد. امّا از آنجا که عرصه بین الملل عرصه تعامل و کنش و واکنش هاست، برای پردازش یک نظریه اسلامی، به «علم فقه» و دستورالعمل اجرایی و عملی دین اسلام محتاج تر هستیم. لذا این مکتوب نظریه اسلامی روابط بین الملل را بر پایهٔ فرانظریه اسلامی و با روش «فقه روابط بین الملل» ارائه می دهد.

شایسته ذکر است که پردازش و تدوین نظریه اسلامی (فقهی) روابط بین الملل بر پایه فرا نظریه اسلامی روابط بین‌الملل، به معنای تحمیل مفاهیم و مقولات رایج در دیسیپلین و علم متعارف روابط بین الملل بر منابع و معارف فقهی و یا تحمیل قواعد و اصول فقه بر دانش روابط بین الملل نیست؛ بلکه همان طور که گفته شد، چون نظریه های موجود در روابط بین الملل بر مبنای فلسفی خاصی از هستی شناسی، معرفت شناسی و روش شناسی استوار شده اند، نقد به این مبانی به توسط فلسفه اسلامی، خود به خود باعث شکل گیری فرانظریه اسلامی روابط بین‌الملل و متعاقب آن روش اجرای آن (فقه) می‌شود.

و در پایان باید گفت که نظریه فقهی روابط بین الملل علاوه بر به کارگیری کتاب، سنّت و عقل به عنوان منابع تدوین خود، آمیختگی و در هم تنیدگی زیادی با سیره و سنّت حکومتی و سیاست خارجی پیامبر اکرم(ص) دارد؛ به طوری که برای تدوین و تکمیل نظریه فقهی روابط بین الملل بی‌نیاز و مستغنی از مطالعه و تطبیق سیاست خارجی ایشان با فقه روابط بین الملل نیستیم. روش و سیره حکومت و سیاست خارجی پیامبر اکرم(ص) از آنجایی که دارای اهمیّت ویژه است که ابتدائاً در میان سه معصومی که توانستند عهده دار حکومت شوند (پیامبر اکرم(ص)، امام علی(ع) و دوره کوتاه شش ماهه امام حسن(ع))، هم بیشترین طول زمانی و هم بیشترین گستردگیِ مناسبات سیاست خارجی، از آن دورهٔ پیامبراکرم(ص) است. نیز از سوی دیگر، اقدامات و مناسبات سیاست خارجی ایشان هم زمان با سال های نزول وحی و قرآن کریم است؛ لذا سیاست خارجی و مواضع ایشان ارتباط وثیق وعمیقی با مفاهیم قرآن و وحی به وجود آورده و در هم تنیدگی قرآن و سنّت (به عنوان منابع فقه) را در سیره ایشان موجب می‌شود.

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فنـــاوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

۲. پیشینهٔ تحقیق

در میان آثار بسیاری که برای نوشتن این رساله به آن ها مراجعه شد، کتاب یا مقاله ای که به صورت مستقل به ارائه نظریهٔ فقهی روابط بین الملل بر مبنای فرانظریه اسلامی روابط بین الملل پرداخته باشد، یافت نشد. بلکه مباحث هر یک از فصول پایان نامه به صورت پراکنده در کتاب ها و مقالاتی وجود داشت؛

در خصوص معرفی فرا نظریه های مختلف روابط بین الملل کتاب های چندی مورد مطالعه قرار گرفت. کتاب هایی نظیر «چیستی علم» نوشته آلن چالمرز، «بن لایه های شناخت» نوشتهٔ استاد فقید آقای احمد احمدی، «نظریه ها و زبر نظریه ها» نوشتهٔ فرد چرنوف، «حدیث پیمانه» نوشتهٔ حمید پارسانیا ومقالهٔ «تبار شناسی علوم تجربی» نوشتهٔ قاسم افتخاری از جمله مهمترین آثاری هستند که در چارچوب فلسفهٔ علم، به معرفی و بررسی فرانظریه های مختلف روابط بین الملل به صورت ضمنی پرداخته اند.

علاوه برآن کتب روش تحقیق در علوم سیاسی از جمله «روش شناسی نظریه های جدید در سیاست» نوشتهٔ جهانگیر معینی علمداری، «رهیافت و روش در علوم سیاسی» نوشتهٔ عباس منوچهری و «روش شناسی علوم سیاسی» نوشتهٔ سید صادق حقیقت، از جمله آثاری هستند که ضمن ارائه مباحث روشی، مبانی فلسفی برخی از نظریه ها را معرفی کرده اند. امّا بهترین اثر در دسترس که در آن به صورت مستقیم به توضیح و تبیین مبانی فلسفی نظریه های موجود روابط پرداخته شده است، کتاب «نظریه ها و فرا نظریه ها در روابط بین الملل» نوشتهٔ آقای دهقانی فیروزآبادی است.

کتاب ها و مقالاتی که در زمینهٔ اسلامی سازی علوم ومبانی فلسفی نظریه اسلامی به آن ها برخورد شد، عبارتند از: «از علم سکولار تا علم دینی» نوشتهٔ مهدی گلشنی، «هویّت علم دینی» نوشتهٔ خسرو باقری، «اسلام وروابط بین الملل» نوشتهٔ حسین پوراحمدی، «دین وتئوری روابط بین الملل» نوشتهٔ عبدالله قنبرلو، و«آموزش فلسفه» استاد مصباح یزدی؛ در این کتب و مقالات ضمن برشمردن اقتضائات و خصوصیات علم انسانی- اسلامی، مبانی هستی شناسی، معرفت شناسی و روش شناسی نظریه انسانی و اسلامی بیان شده است.

منابع جدیدی از فقه که در زمینهٔ علوم سیاسی و روابط بین الملل در دسترس بود، عبارتند از: «جنگ وصلح در قانون اسلام» نوشتهٔ مجید خدوری؛ در این کتاب که توسط سید غلامرضا سعیدی ترجمه شده است، حقوق اسلامی حاکم بر جنگ و نیز جلوه های دستیابی به صلح توضیح داده شده واحکام حاکم بر آن بیان شده است.

«حقوق معاهدات بین المللی و دیپلماسی در اسلام» نوشتهٔ استاد عمید زنجانی؛ در این کتاب نویسنده، انواع قراردادهای اسلامی را از منظر فقه بررسی کرده و سعی در تطبیق آن بر شرایط امروز بین الملل داشته است.

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

«مبانی فقهی روابط بین الملل» نوشتهٔ سید محمود علوی؛ در این کتاب نویسنده ضمن بر شمردن انواع قرار دادها در اسلام، ادلهٔ حاکم برآن ها را از منظر کتاب وسنّت بیان کرده است. سایر منابع فقهی، منابعی دسته اوّل وکهن است که به عنوان مصادر فقه شیعه از آن ها بهره گرفته می شود.

کتاب ارزشمند «مکاتیب الرّسول» نوشتهٔ استاد علی احمدی میانجی، مهمترین کتابی است که در زمینهٔ مناسبات خارجی پیامبر(ص) به آن برخورد شد. این اثر ارزشمند حاوی تمام نامه ها، عهدنامه ها، صلح نامه ها و مکتوبات مربوط به پیامبر اکرم(ص) است. دانشمند فرزانه و محقق ارجمند آقای احمدی میانجی، تمام متون مربوط به رسول خدا(ص) را جمع آوری وتنظیم کرده است. ایشان در این زمینه تحقیقات ارزشمندی انجام داده و اسناد و مدارکی فراوان گردآوری کرده و پس از ذکر هر سندی، بحث های تاریخی و دقیقی درباره آن آورده است.

از آنجا که مسأله این پژوهش، ارائه نظریه ای فقهی در روابط بین الملل و بر اساس فرانظریه اسلامی است، می توان گفت که در منابع مکتوب، کتابی را که در خصوص این مسأله نگاشته شده باشد، یا به طور ضمنی به آن پرداخته باشد، یافت نکردیم. وجه تمایز اساسی این نوشته با سایر منابع فقهی در این است که موضوعات فقهی روابط بین الملل را بر اساس مبانی فلسفی موجود در نظریه اسلامی روابط بین الملل طرح کرده و جای گرفتن آن را در منظومهٔ علم روابط بین الملل موجّه می نماید.

۳. هدف تحقیق

این نوشتار در پی چگونگی ارتباط دهی بین مباحث فقهی متّخذ از سیره پیامبر(ص) با چارچوب و قواعد موجود در علم روابط بین الملل موجود و جاری است؛ به طوری که طرح این مباحث ضمن سازگاری با دیسیپلین موجود در روابط بین الملل، باعث آفرینش نظریه ای فقهی، هنجاری و رهایی بخش در علم روابط بین الملل می شود؛ به عبارت دیگر این نوشتار به دنبال طرح زاویه ودیدگاهی جدید از مطالعهٔ روابط بین‌الملل در قالب فقه و سنت پیامبر اکرم(ص) است که در حقیقت موجب پردازش روابط بین‌المللی فقهی می‌شود.

۴. سؤال اصلی

سوال اصلی این نوشتار این است که چه ارتباطی میان سیاست خارجی پیامبر(ص) و مشی سیاسی ایشان، و تأسیس و تدوین فقه روابط بین الملل وجود دارد؟

۵. سؤالات فرعی

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

و امّا سوالاتی که به صورت سوال فرعی در این پژوهش مطرح می‌شوند عبارتند از این که:

۱- ارتباط بین نظریه و فرانظریه چگونه است و چگونه سامان می‌یابد؟

۲- فرانظریه های موجود در روابط بین الملل کدامند؟ چه خصوصیاتی دارند و چه نقدهایی بر آن ها وارد است؟

۳- ویژگی های فرانظریه اسلامی روابط بین الملل چیست و چگونه با فرا نظریه های موجود در روابط بین الملل ارتباط می‌یابد؟

۴- نظریه فقهی روابط بین الملل چه خصوصیّتی دارد؟ منابع دست یابی به آن کدام است و از چه طریقی با فرانظریه اسلامی روابط بین الملل مرتبط می شود؟

۶. فرضیه

به طور خلاصه و در مرحله ابتدایی باید گفت که روش و سیرهٔ سیاسی ای که پیامبر اکرم(ص) از وحی و قرآن کریم اتّخاذ کرد، موجب تشکیل و تدوین فقه روابط بین الملل در گام نخست شد. این فقه که از وحی و نیز سیرهٔ ایشان نشأت می گرفت، در مرحله بعد و در زمان ائمه معصوم بعد از ایشان، توسعه یافته و ابعاد دیگری بر آن اضافه شد.

۷. ضرورت تحقیق

با توجه به نقش تعیین کنندهٔ انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی ایران در احیای نقش اسلام در روابط بین الملل از یک سو، و تشدید تقابل و تعارض گفتمانی و ایدئولوژیک بین اسلام و لیبرالیسم، تکوین، توسعه و تکثیر جنبش‌های اسلامی، تضعیف دولت سکولار و به چالش کشیده شدن نظم سکولار حاکم بر نظام بین الملل و چرخش انتقادی و فرهنگی در عرصه روابط بین الملل از سوی دیگر، پردازش یک نظریه اسلامی روابط بین الملل ومتناسب با ساختار عقیدتی و بومی را ضروری می نماید. شکست گفتمان های حاکم بر ادبیات نظری روابط بین الملل و ناکامی آن ها در رفع بن بست ها و محدودیت های جامعهٔ بشری وعدم برآوری سعادت دنیوی و اخروی افراد وملل توسط آن ها، تقاضا وتمنّا را برای ارائه نظریات وایده های اسلامی در عرصه سیاست بین الملل افزایش داده است. اگر چه پرداختن به همه زوایا وجزئیات مناسبات انسانی و بین المللی از دیدگاه اسلام، از عهدهٔ این رساله خارج است، ولی می تواند قواعد فقهی و حقوقی حاکم بر روابط بین الملل را در ضمن پرداختن به موضوعات اصلی روابط بین الملل معرّفی نماید.

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فنـــاوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

۸. روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش مقایسه ای، تحلیلی و استنباطی است و روش گرد آوری آن نیز کتاب خانه ای می باشد.

۹. سازماندهی تحقیق

این تحقیق از یک مقدّمه، چهار فصل و یک خاتمه(نتیجه گیری) تشکیل شده است. مقدّمه تحقیق، حاوی چارچوب تحقیق است. در فصل نخست، به مفاهیم و کلّیات پرداخته شده است. فصل دوم این گفتار به تبیین معنا ومفهوم فرانظریه پرداخته، و فرا نظریه های موجود در روابط بین الملل را ذکر وسپس نقد کرده است. فصل سوم این تحقیق به مبانی فرانظری رویکرد اسلامی به روابط بین الملل اختصاص دارد. در این فصل مبانی هستی شناختی، معرفت شناختی، روش شناختی و انسان شناختی نظریه اسلامی روابط بین الملل ذکر و با فرا نظریه های موجود مقایسه شده است. بیان نظریه ای اسلامی برای روابط بین الملل و با روش و متدی فقهی، محتوای فصل چهارم این رساله را تشکیل می دهد. در این فصل ضمن تعریف فقه روابط بین الملل وگسترۀ آن، موضوعات ومناسبات روابط بین الملل از دیدگاه فقه بررسی واحکام وادلۀ فقهی حاکم بر آن ها ذکر شده است. وبالاخره در فصل پنجم، درجهت تطبیق فقه روابط بین الملل با سیاست خارجی پیامبر اکرم(ص) و بررسی ریشه های شکل گیری آن، سنّت وسیرۀ سیاست خارجی پیامبر(ص) ودیپلماسی ومذاکرات ومعاهدات ایشان ذکر شده است.

دسترسی به این مدرک بر پایۀ آیین‌نامۀ ثبت و اشاعۀ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارۀ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایۀ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

فصل دوم: فرانظریه وفرا نظریه پردازی در روابط بین الملل

۱. شناخت فرانظریه

۱-۱. معنا ومفهوم فرانظریه

نظریه ها و رویکردهای مختلف و متعارضی در رشته روابط بین الملل ساخته و پرداخته شده است. هریک از این نظریه ها از منظر خاصی به جهان روابط بین الملل و پدیده های بین المللی می نگرند و تبیین و تفسیر متفاوتی از آن ارائه می‌دهد و توصیه و تجویز مختلفی نیز در مورد آن دارد. بر این اساس، نظریه پردازی به عنوان یک بینش معرفتی یکی از مهمترین اهداف متعالی مطالعات روابط بین الملل است.

توضیح نظریه ها وتبیین چگونگی پردازش آن ها در چارچوب فرانظریه[1]صورت می گیرد؛ به طوری که توضیح ماهیّت، هویّت و قدرت تبیین نظریه های مختلف و فرآیند پردازش آن ها نیز ارزش معرفتی دارد و جزئی از فعالیت علمی به شمار می رود.

فرانظریه روابط بین‌الملل درصدد پاسخگویی به این پرسش معرفتی است که یک نظریه خوب و مطلوب روابط بین‌الملل چگونه است و چه ویژگی‌هایی دارد؟ به بیان نیوفلد فرانظریه بین المللی حوزه های فرعی از روابط بین‌الملل است که می‌کوشد پاسخ دهد چه چیزی به یک نظریه خوب شکل می‌دهد؟ همان گونه که معنای واقعیات وابسته به نظریه هاست، نظریه نیز به نوبه خود وابسته به بازاندیشی فرانظری است تا کفایت آن تضمین شود. هم اکنون مباحث و مناظرات در حوزه روابط بین‌الملل به مناظرات محتوایی منحصر نمی شود و مباحث نظری را نیز شامل می گردد؛ زیرا مشخص شده که بسیاری از اختلاف‌نظرها در حوزه محتوایی ناشی از این است که نظریه ها چه سوالاتی را مهم می‌دانند و این مسئله به ریشه‌های هستی شناختی و معرفت شناختی مباحث آن ها مربوط می‌شود. از این رو همه نظریه‌پردازان به شکلی ضمنی تعهدات فرانظری دارند(Neufeld,1995: 12 ، به نقل از مشیر زاده،۱۳۹۴: ۷).

بنابراین، فرانظریه بخشی از تلاش و تحقیق برای تبیین موضوع اصلی روابط بین‌الملل به‌صورت غیرمستقیم است، زیرا اگر این ادّعا درست باشد که دست‌کم بخشی از معنای واقعیت بستگی به نظریه دارد، و این که نظریه نیز برای اثبات صحّت و صدق خود وابسته به فرانظریه است، فرانظریه در روابط بین‌الملل از جایگاه والایی

1- metatheory

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

برخوردار می‌باشد. پس فرانظریه، به معنای نظریه‌ای درباره نظریه نه تنها انحراف از موضوع اصلی روابط بین‌الملل نیست، بلکه در متن رشته روابط بین‌الملل قرار دارد(دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴: ۲).

فرانظریه یک فراعلم است. فراعلم به مطالعه حدود دانش های علمی می پردازد(معینی علمداری،۱۳۸۹: ۶). فرانظریه، اولین حلقه مطالعاتی حوزه روابط بین الملل محسوب می‌شود. یک پایه اساسی فرانظریه ها در فلسفه علم است و یک پای دیگر آن در گزاره های نظریه‌ها. مبانی فرانظری، بنیان‌های لازم برای ساختن یک نظریه را فراهم می سازد(لینکلیتر، ۱۳۸۷: ۱۰).

البته دانشمندان علوم اجتماعی تعریف ها و تلقی های متعدّد و متفاوتی را از فرانظریه ارائه داده‌اند؛ به گونه‌ای که تعریف واحدی که اتفاق نظر همگان را داشته باشد، به صورت روشن و آشکار در دست نیست. برخی از تعریف‌ها فرانظریه را بسیار گسترده و موسّع تلقی می‌کنند؛ بعضی تعریف‌ها فرانظریه را بر حسب حوزه‌های مرتبط با آن تعریف می‌کنند؛ گروهی دیگر فرانظریه را با توجه به عناصر ابعاد و زیرمجموعه‌های آن مانند اقسام و انواع آن تعریف می‌کنند.

با این حال به رغم تعدد و تکثر تعریف‌ها، فرانظریه دارای یک انگاره اصلی و عنصر کانونی است که به عنوان قدر مطلق در همه تعریف‌ها مشترک و مورد تأکید است. این هستهٔ کانونی و ایده مشترک در تعریف و مفهوم فرا نظریه، تحلیل و تبیین نظریه است؛ به گونه‌ای که فرانظریه اصولاً و در درجهٔ نخست به مطالعه و تبیین نظریه در قالب تجزیه و تحلیل مبانی، مفروضه ها، ساختار و فرایند آن می‌پردازد؛ از این رو، فرا نظریه فلسفه نظریه به معنای نظریه ای در مورد نظریه است که به توصیف تحلیل و تبیین نظریه به عنوان یک کنش معرفتی آن گونه که هست یا باید باشد در مقام ثبوت و اثبات می‌پردازد. به بیان دیگر فرانظریه به مثابه فلسفه نظریه مجموعه‌ای از باورها و انگاره‌های بنیادی است که توضیح می دهد چگونه باید در مورد پدیده های مربوطه در یک حوزه مطالعاتی اندیشید و آن ها را مطالعه کرد(دهقانی فیروزآبادی،۱۳۹۴: ۹-۸).

فرانظریه روابط بین‌الملل به عنوان فلسفه نظریه، یک معرفت نوع دوّم است که بحث و بررسی پرسش‌های درجه دوّم درباره روابط بین الملل می‌پردازد. به گونه ای که پیش فرض‌ها و مبانی فلسفی نظریه ها و مفروضه های بنیادین پژوهش و مطالعات روابط بین الملل را تبیین می‌کند. سرشت کارگزاری انسانی و کنشگر بین‌المللی و رابطه آن با ساختارهای بین‌المللی، نقش و تأثیر عوامل مادّی و انگاره‌ای در زندگی بین المللی، اشکال مناسب و مطلوب تبیین ها و شناخت علمی و نظری در روابط بین الملل از جمله مهم‌ترین پرسش های نوع دوّم در حوزه روابط بین‌الملل است. اینها پرسش‌های هستی‌شناختی، معرفت شناختی و روش شناختی درباره روابط بین الملل هستند که فرا نظریه روابط بین الملل متولّی مطالعه و پاسخگویی به آن هاست(ونت،۱۳۸۶: ۷). اساساً منظور از

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فنـاوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

مباحث فرا نظری در روابط بین الملل مباحث هستی شناسی(ontological)، معرفت شناسی (epistemological) و روش شناسی است(مشیرزاده،۱۳۹۴:۱۰). از دشواری های پیش رو در عرصه جهانی و ملّی مشکل تشخیص است واینکه پدیده‌ای را به دشواری بشناسیم؛ زیرا در شناختن موضوعی به نام مشکل اختلاف نظر است یا تشخیص اینکه ما از خود چه تعریفی داریم و در کجای تاریخ و ظرف جهانی ایستاده ایم. خطر آنجاست که در صورت تشخیص نادرست گرفتاری انسان حاصل شود و بالعکس. تشخیص درست نیازمند اصلاح متدولوژیک است(سریع القلم،۱۳۸۱:۲).

پس این بخش از سه قسمت تشکیل شده است: یک جنبه از هستی‌شناسی به این مسئله می پردازد که «وجود» چیست؟ وجود در خارج از ذهن است یا داخل ذهن؟ آیا دولت وجود اصلی است یا انسان؟ وجود مادّی اصالت دارد یا وجود ذهنی؟ و ... این که به کدام وجود باور داشته باشیم، عامل ایجاد نظریهٔ خاصی است. جنبه دیگر از هستی شناسی به انسان شناسی می‌پردازد. انسان شناسی اوج هستی شناسی است؛ آیا انسان ذاتاً شرورند یا این که انسان ذاتاً دارای فطرت پاک است؟ این که انسان را چگونه می‌بینیم، جهانبینی های متفاوتی را خلق می‌کندکه حاصل آن نظریه های متفاوت است.

معرفت شناسی به این موضوعات می‌پردازد: از کجا میدانیم آنچه که میدانیم، میدانیم؟ انسان ها توانایی دانستن چه چیزی را دارا هستند؟ چگونه به دانش و خودآگاهی می‌رسیم؟ آیا علم انباشتی است یا نسبی؟ و ... این که مبنای معرفتیمان چه باشد، نظریه های مرتبط به آن نیز متفاوت خواهد بود.

روش‌شناسی به این موضوع می‌پردازد که راه رسیده به دانش اصیل و واقعی کدام راه است؟ در بسیاری از متون روابط‌بین‌الملل و فلسفه علم مرز بین معرفت‌شناسی و روش‌شناسی بسیار روشن نیست، اما می‌توان گفت که روش‌شناسی روش‌های کاربردی‌تری را برای حصول دانش نشان می‌دهد(افتخاری، ۱۳۸۴: ۵۱-۵۰). بنابراین فرا نظریه روابط بین الملل پیش‌فرض‌ها و مجوّزهای خودآگاه و ناخودآگاه فلسفی هستند که زیر بنای نظریه و نظریه پردازی روابط بین الملل قرار دارند و به کنش تجربی و عملی نیز شکل می دهند. از این رو گاهی از فرانظریه به عنوان جهان‌بینی فلسفی یا مبانی فلسفی نظریه نیز یاد می‌شود.

۲-۱. فرانظریه پردازی

فرا نظریه پردازی بر پایه چیستی و چگونگی تلقّی از فرانظریه تعریف می‌شود. از این رو، تعریف واحد و مورد توافق همگانی از فرا نظریه‌پردازی وجود ندارد؛ بلکه تعریف های متعدّد و مختلفی از فرا نظریه‌پردازی از جمله درحوزه روابط بین الملل ارائه می‌شود. با این حال، به فرآیند تدوین و تولید فرانظریه روابط بین الملل، به هر معنا

دسترسی به این مدرک بر پایهٔ آیین‌نامهٔ ثبت و اشاعهٔ پیشنهادهها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شمارهٔ ۱۹۵۹۲۹/و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فنـاوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایهٔ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.